

Georges Brillouët, Anna Kokkinidou-Maxime, avec la collaboration de Jean Lallot, 7000 expressions, locutions, proverbes du grec moderne. Paris: Éditions Rue d'Ulm, 2004.

ISBN 2-7288-0295-5

De auteurs van *7000 expressions, locutions, proverbes du grec moderne* hebben een groot aantal uitdrukkingen en gezegden verzameld, voornamelijk uit de dagelijkse standaardtaal, die vaak niet in de bestaande woordenboeken zijn opgenomen. De uitdrukkingen zijn geordend onder alfabetisch gerangschikte sleutelwoorden (voorzien van een nummering), waarvan de keuze en vorm uitvoerig worden beschreven in de inleiding (pp. XIII-XVII).

Waar mogelijk wordt de uitdrukking gevolgd door het best mogelijk Frans equivalent, aangeduid met het symbool (F) [équivalent français]. Vaak echter wordt meer informatie aangeboden onder de volgende rubrieken:

- een letterlijke vertaling, aangeduid met het symbool (T) [traduction littérale], zoals 'Peu de paroles c'est du sucre, pas de paroles du tout du miel' ter verduidelijking van het gezegde Λ240 'Τα λίγα λόγια ζάχαρη και τα καθόλου μέλι' voor het Franse 'La parole est d'argent, le silence est d'or';
- verdere uitleg van diverse aard: soms de vertaling van één woord uit de uitdrukking, soms een omschrijving van de betekenis van de uitdrukking, aangeduid met het symbool (E) [explication], zoals 'Les imbéciles font plus de bruit avec leurs sottises' voor het gezegde B027 'Τα αδειανά βαρέλια περισσότερο βροντούν' (zonder Frans equivalent);
- informatie over het gebruik van de uitdrukking: bijvoorbeeld over het taalregister of een eventuele connotatie, aangeduid met het symbool (U) [usage], zoals 'Se dit à qqn. qui espère qqch. que l'on croit impossible' ter verduidelijking van de uitdrukking Π079 'Μην τον είδατε τον Παναγή;' equivalent van het Franse 'Tu peux toujours courir!'.

Met een aantal andere symbolen wordt de gebruiker er onmiddellijk op attent gemaakt dat hij te maken heeft met:

- een Oudgriekse uitdrukking (GA) [grec ancien] – waarbij dan, indien mogelijk, ook een literaire bron wordt vermeld –, zoals E194 'Ἐπεα πτερόεντα', een Homerische formule;

- met een geleerde uitdrukking (SAV) [langue savante], zoals Y043 ‘Υπεράνω πάση υποψία’ voor het Franse ‘Au-dessus de tout soupçon’;
- met een gezegde (*) zoals Λ240 en B027 (cf. supra).

Het is precies door al deze aanvullende informatie dat dit boek niet alleen voor een franstalig publiek maar ook voor anderstaligen erg interessant is. Wanneer enkel een Frans equivalent wordt gegeven, moet men als Nederlandstalige wel soms een woordenboek raadplegen, maar meestal geven de auteurs voldoende complementaire gegevens.

Nog een meerwaarde bieden de interne doorverwijzingen naar verwante uitdrukkingen. Ze nodigen uit om het werk niet alleen te consulteren, maar er ook echt in te lezen.

Het boek bevat tot slot ook nog een index van een aantal Franse uitdrukkingen met verwijzingen naar de Griekse uitdrukkingen die er min of meer mee corresponderen. Het is niet duidelijk waarop de selectie is gebaseerd (p. XXI: ‘un certain nombre d’expressions françaises [...] sont rassemblées [...]').

In het voorwoord (p. VIII) beschrijft Henri Tonnet, de auteur van het pas verschenen *Précis pratique de grammaire grecque moderne* (L’Asiathèque 2006), op treffende wijze de waarde van dit boek: het mag niet alleen dienen als naslagwerk, maar het is ook een excellent leerboek voor de verdiepende studie van het Nieuwgrieks (‘Il ne faudra pas se contenter de le consulter à l’occasion, mais bien en faire progressivement une lecture systématique afin d’affiner sa connaissance d’une langue qu’on n’a jamais fini d’apprendre.’).

KAREN STOPPIE

**Mara Meimaridi : *De heksen van Smyrna*.
Vertaling : Hero Hokwerda. Uitgeverij
Wereldbibliotheek, Amsterdam, 2006, 511
blz.**

ISBN : 90 284 2143 2

Dit boek uit 2001, dat zowel in Griekenland als in Turkije tot een enorme bestseller is uitgegroeid,¹ begint en eindigt in 1988, precies, zoals onmiddellijk aangekondigd wordt, "honderd jaar nadien". Het gaat hier dus om een raamvertelling, want 16 bladzijden verder bevinden we ons inderdaad in 1888, en wel in Smyrna, de grote kosmopolitische havenstad aan de westkust van Klein-Azië (Anatolië), het latere Turkije, op dat ogenblik nog het Ottomaanse rijk onder leiding van de sultan in Istanbul. Daar komt, in februari, een Griekse vrouw, Eftalia, met haar dochter Katina en een weesnichtje, te voet aan uit de verre provincie Kappadokië, op zoek naar een beter leven. Moeder en dochter weten van wanten; hun kennis van kruiden en zalven, opgedaan op het terrein in de natuur van Kappadokië, komt uitstekend van pas om een schoonheidsinstituut (genaamd "Beauté") op te zetten dat binnen de kortste keren het gegoede publiek van Smyrna aantrekt. Maar die zelfde kennis, aangevuld met kaartlezerij, wordt ook al spoedig aangewend om actief in te grijpen in de loop der dingen en die naar eigen hand te zetten. De twee dames worden zich snel bewust van hun magische vermogens, die het dochter Katina mogelijk maken om achtereenvolgens in te trouwen in twee van de grootste Smyrniotische handelsfortuinen. Spyros Serbetoglou en eerst Konstantinos, vervolgens zijn broer Syrios Karamanos zijn niet bestand tegen de combinatie van toverkracht en brute seksuele aantrekkingskracht die door de dames op tactisch uitgekende wijze tegen hen in stelling worden gebracht.

Mara Meimaridi beschrijft in deze debuutroman een vrouwenwereld, waarin mannen alleen opduiken als domme sullen, of, in het beste geval, rijke prooien, tegen het decor van het multiculturele Smyrna, in een vertelling die begint in 1888 en eindigt met de gevolgen van de zgn. "Katastrofi", de herovering van Smyrna door de Turken, en de daaropvolgende verdrijving van de Griekse bevolking, in 1923. De schrijfster maakt daarbij de wrange opmerking dat iedereen in Griekenland de mond vol heeft van de "Katastrofi" van Smyrna : "voor veel mensen daar ging Smyrna pas leven door zijn ondergang". Het spreekt vanzelf dat de dames protagonisten van de roman, door hun vermogen

¹ Er is zelfs een serie van gemaakt die binnenkort op de Griekse televisie te zien zal zijn.

om zich in alle omstandigheden uit de slag te trekken, en door de profetische waarschuwing van de Turkse "opperheks", Attarti, op tijd hun fortuin in veiligheid gebracht hebben, en aan een comfortabel nieuw leven kunnen beginnen. Van de domme echtgenoot, die alleen oog heeft voor de schitterende toekomst van het Griekse Smyrna, gegarandeerd door het Griekse leger, en die van geen emigratie wil horen, is nadien niets meer vernomen...

Ondanks alle magie met kruiden en zalfjes en kaartleggen (die blijkbaar het succes van het boek in Griekenland en Turkije gemaakt heeft) heb ik het boek tamelijk vlot gelezen; de auteur is een echte vertelster, en weet de lezer te interesseren voor het leven van haar heldinnen. Ze weet bovendien het "Jerommekeseffect" te vermijden: als alle problemen in een handomdraai door magie opgelost kunnen worden, is alle spanning zoek. Maar doordat de verwezenlijkingen van Eftalia en Katina in grote mate te danken zijn aan hun eigen sluwheid en berekening, is de hulp van de magie eigenlijk maar bijkomstig, en blijf je toch geïnteresseerd. De overvloed aan personages werkt weliswaar ontmoedigend, en de literaire pretentie die vervat ligt in het "in een koffer gevonden manuscript" en het hele procédé van de raamvertelling is absoluut teveel aan dit boek, dat wat mij betreft enkel genietbaar is als - bijzonder levendig - relaas over de wereld van enkele Griekse vrouwen van Smyrna op het einde van de 19de en het begin van de 20ste eeuw. Wat een vrouw van 1988 met heel die magie aanmoet, doet wat mij betreft niets terzake. Toch ligt net hier de ontstaansreden van deze roman, als we de auteur zelf mogen geloven.²

De grote geschiedenis is dus in het beste geval slechts een decor. Zo duikt (Mustafa) Kemal (de latere Atatürk) enkel op wanneer hij een deel van de oogst van de zogenaamd superieure tabak van Katina bestelt voor zijn troepen. De vernietiging van het Griekse Smyrna wordt maar heel indirect vermeld, als onderdeel van de peripetieën van deze kranige vrouwen...

Ook is niet zo veel te merken van de hele multiculturele wereld die Smyrna was (met Grieken, Turken, Joden, "Franken" (Europeanen) en Armeniërs. Afgezien van "opperheks" Attarti zijn er weinig Turken met een individuele persoonlijkheid in dit boek. Dat het desondanks in Turkije tot een proces tegen de Turkse uitgever van dit boek gekomen is (in het kader van het beruchte artikel 301 van het Turkse strafwetboek, dat beledigingen tegen Turkse identiteit, leger en republiek bestraft, en waarmee eerder ook Orhan Pamuk al problemen had), is wel, eerder dan aan terloopse opmerkingen over de vuile straten in de Turkse wijken, te wijten aan bespiegelingen als de volgende, in de mond van Eftalia gelegd, wanneer ze begrijpt dat de "Katastrofi" eraan komt:

"Zal ik je eens vertellen waarom de Turk ons gaat treffen? Het enige waar hij goed is, is het mes: dat weet hij te hanteren en dat zál hij weer hanteren. Wat hij

² Cf. interview met haar, afgenomen door Teodoro Andreadis Synghellakis, in : Foro ellenico, IX, n°2, 2006, pp. 13-4.

met bloed en strijd veroverd had, hebben we hem met list en woeker en weer afgenomen. Herinner je je Mourylaios nog, de kruidenier in het dorp? ... Ach, hoe moet je je dat nog herinneren! "Zeg Turk, heb je geld nodig om de winter door te komen? Geef me dan je akkers. Zeg Turk, heb je geld nodig voor je cafeetje? Teken hier dan even dat je me het dubbel en driedubbel teruggeeft." En zo is hij alles kwijtgeraakt: weg de veroveringen, weg de luister van Mehmed de Veroveraar, de Turk is slaaf geworden, slaaf en prooi, prooi van elke kruidenier in elk moddergat. Hij is slaaf en, het ergste, zo is hij het ook gaan voelen. Wat kan hij doen? Hoe kan hij alles terugkrijgen? Alleen met mes en bloed, dat is het enige waar hij goed in is, en nu ook de Duitser er nog bij gekomen is om hem op te stoken, is hij niet meer te houden. Weet je, de arme Turken in de dorpen zullen het Griekse leger voorbij zien trekken als koeien die op het land liggen te zonnen: vlak naast hen kun je er eentje slachten, en die beesten zullen het schouwspel rustig verder kauwend aanzien alsof er niets aan de hand is."

Dit is eigenlijk het beeld dat aan de pro-Turkse (!) zijde van de Griekse intelligentsia van "de Turk" wordt opgehangen: de fatalistische, vriendelijke Turk, die het slachtoffer wordt van sluwe egoïstische Grieken.

De vertaling van dit boek was geen sinecure, in die zin dat het wemelt van Turkse leenwoorden en dialektale Griekse woorden en wendingen, waarvan er een massa ook voor de Griekse lezer onbekend zijn en moeten uitgelegd worden. Dat gebeurt, in de Griekse uitgave, in een "woordenlijst" van tien bladzijden, op het einde van het boek, die bovenop een aantal verklarende voetnoten komt. Dat maakt de lectuur van het origineel allesbehalve gemakkelijk, en de vertaler heeft er daarom voor gekozen deze woorden gewoon mee te vertalen, wat echter tot delicate keuzes leidt. Hokwerda kiest meermaals voor Nederlands slang, dat mij, als Vlaamse lezer, tot nog toe onbekend was gebleven; ik verkeerde in zalige onwetendheid m.b.t. de betekenis van woorden als "snikkel" en "kezen", die blijkbaar door hun "achterbuurtkarakter" Nederlandse lezers choqueren. Over het tweede woord zegt Van Dale: "1. (volkstaal) met een vrouw lijfsgemeenschap hebben; - 2. (Zuidn) van kippen : naar voedsel pikken, scharrelen." De twee voorbeelden van de zogenaamd Zuidnederlandse – en mij eveneens totaal onbekende – betekenis komen allebei uit West-Vlaanderen (Streuvels en Gezelle), en vooral het voorbeeld van laatstgenoemde is in deze context hilarisch : "laat ons al 't graan oprapen, ende kezen". Nu is het zeker zo dat Turkse woorden die ook de Griekse lezer in de woordenlijst moet opzoeken per definitie niet choquerend kunnen zijn; ze moeten ongeveer dezelfde indruk maken als de Noordnederlandse slangtermen op een Vlaamse lezer, die mild geamuseerd kennis neemt van deze woorden.

Bij nazicht bleek het origineel dat met "snikkel" vertaald wordt, het Turkse "yarak", helemaal niet zo vulgair te zijn, maar integendeel een typische omzwachtelende omschrijving. Mijn Duits woordenboek vertaalt als volgt: "Werkzeug, Instrument, Gerät, Waffe", en pas als derde betekenis : "männliches

Glied, Penis". Iets als "spul" bij ons, dus. Het origineel van "kezen" is het Turkse "sikis", een afleiding van "sik" dat als "Penis, Schwanz" vertaald wordt; het lijkt dus nogal direct, althans voor een Turkse lezer. Het Turkse werkwoord "sikismek" wordt weergegeven als " mit einander den Beischlaf ausüben", wat me gezien de etymologie als typisch omzwachtelend taalgebruik voorkomt. Alleszins laat de Griekse vertaling in de woordenlijst achteraan, nl. "gamíssi", niets aan duidelijkheid en aan vulgariteit te wensen over. Elders in dit boek wordt het ook als "rampetampen" en "van bil" vertaald, waarvan het eerste weer de gramschap van een Nederlandse recensent ³ opwekt. Ik vind dit eerder vrolijke termen, die perfect passen in de context waarin ze gebruikt worden, en vraag me af wat het alternatief is voor dit soort vertalingen. De Turkse woorden behouden? Daarvoor is de band tussen Nederlands en Turks toch van een geheel andere aard dan die tussen Grieks en Turks. Woorden uit een neutraal register? Maar die zouden toch allesbehalve natuurlijk klinken in de mond van deze personages, die inderdaad van zeer eenvoudige komaf zijn en recht voor zijn raap spreken.

Verder heb je natuurlijk te rekenen met het merkwaardige fenomeen van het vertalen naar het Engels, dat als subactiviteit binnen de raamactiviteit "vertalen naar het Nederlands" beoefend wordt. Zo struikelde ik twee maal over de vertaling "in een hurry", als vertaling eerst van "aron aron", vervolgens van "mani mani". Voor mijn part zijn "rap rap" of "gauw gauw" of "in de gauwte" perfect valabele Nederlandse equivalenten, maar het is natuurlijk zo dat het in de Noordnederlandse spreektaal een sport geworden is om ook de meest dagelijkse dingen in het Engels te zeggen, en het is al evenzeer een feit dat Vlaanderen zijn "achterstand" in dezen heel snel aan het inhalen is. Maar of dat nu nog moet aangemoedigd worden door dit soort Neder-Engels ook in vertalingen te gebruiken? Eerlijk gezegd vind ik dit een heel stuk storender dan vulgair hedendaags Nederlands in de mond van Smyrriotische personages van het begin van de 20ste eeuw te leggen. Per slot van rekening was het Engels in die periode nog helemaal niet de dominerende taal die het nu geworden is.

Afgezien van deze specifieke problemen was ik het maar één keer oneens met de vertaler, nl. wanneer hij spreekt over "Gallo-Turkse" nieuwlichterij (p. 296). Ik vraag me af hoeveel nederlandstalige lezers hier onmiddellijk begrijpen dat het over Frans-Turkse nieuwlichterij gaat. In Frankrijk kun je de Fransen nog schertsend Galliërs ("Gaulois") noemen, maar in het Nederlands gaat dat toch echt niet meer, dacht ik.

Voor het overige niets dan lof voor deze erg moeilijke vertaling, die de lezer dit omvangrijke boek, ondanks zijn magische effecten en de vele personages, toch doet uitlezen.

GUNNAR DE BOEL

³ <http://www.hotel-boekenlust.nl/boekensuite/smyrna.html>